

Asima Čabaravdića. Ova monografija predstavlja značajan prinos istraživanju povijesti turizma u Istri, koja kao hrvatska najturističkija regija i zaslužuje ovakve projekte. Daljnjim razvojem turizma bit će potrebe i za novim istraživanjima, no monografija poput ove može biti dobrom „odskočnom daskom“ za nova istraživanja.

Igor Jovanović

8. istarski povijesni biennale, Artisani et mercatores...: o obrtnicima i trgovcima na jadranskom prostoru,

zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Poreču od 11. do 13. svibnja 2017., urednice Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet / Državni arhiv u Pazinu, 2019., 261 str.

Prema već uhodanoj praksi, na otvaranju novoga međunarodnog znanstvenog skupa *Istarski povijesni biennale* objavljen je i predstavljen zbornik radova sa skupa održanoga 2017. godine. Zbornik *Artisani et mercatores...: o obrtnicima i trgovcima na jadranskom prostoru* sadrži osam radova na hrvatskom, pet na talijanskom, dva na slovenskom i jedan na engleskom jeziku. U kronološkom smislu sedam radova pokriva razdoblje srednjega, osam ranoga novoga vijeka te jedan rad 20. stoljeće.

Zbornik otvara rad Zdenke Janeković Römer o dubrovačkom poduzetniku iz 14. stoljeća „*Georgius Scambe de Gostigna, habitator Ragusii olim de Arbo*, uspješan Dubrovčanin bez građanskoga prava“ (9–23). Autorica u radu propituje u kojoj mjeri shematski model srednjovjekovnoga gradskog društva zaista odgovara zbilji gradskoga života. Kroz povijesne izvore (uglavnom procese i ugovore o raznim poslovima) vezane za Georgiusa de Gostignu (Džoru Gostinjinu) dokazuje kako te skupine zapravo nisu bile strogo odvojene i jasno prepoznatljive. Naglašava da je dinamizam društva pogrešno izjednačavati s mogućnostima političkoga uspona izvlaštenih skupina. Politička su prava bila dostupna samo plemićkom sloju, no postojali su različiti oblici mobilnosti između pojedinih društvenih slojeva i unutar njih. Džore Gostinjin bio je stanovnik – pripadao je skupini *habitatores*. Tu

je skupinu historiografija ocjenjivala kao niži sloj lišen građanskih prava, ljude koji se bave sitnom trgovinom i obrtom ili drugim manje profitabilnim i cijenjenim poslovima. Primjer Džore Gostinjinina pokazuje kako je unutar te skupine bilo i onih koji su u društvu i poslu bili afirmirani i bez formalnoga građanskog prava. Autorica njegov život promatra kroz procese u kojima se spominje u raznim ulogama. Bavio se pomorskom trgovinom, brodarstvom, kreditnim operacijama, a ulagao je i u zemljišni posjed. U životu komune sudjelovao je čestim zajmovima u razne svrhe (rat, obnova zidina, nabava žita i sl.). U historiografiji se fiskalne obveze redovito vezuju za one s građanskim pravom. Janeković Römer stvar preokreće i predlaže da se sudjelovanje u državnim zajmovima tumači kao priznanje pripadnosti pojedinca gradu kroz prinose javnim potrebama. U više od četiri desetljeća, koliko je živio u Dubrovniku, nije zatražio građansko pravo što, ističe autorica, ide u prilog zaključku kako u Dubrovniku 13. i 14. stoljeća nije bilo nužno pripadati pravno definiranoj skupini građana da bi se postiglo uspjeh i društveni ugled.

Donata Degrassi u radu „Gli artigiani nell’Italia comunale e nell’area alto-adriatica: nuove prospettive nelle ricerche degli ultimi decenni“ (24-39) donosi pregled historiografskih pristupa temi obrtništva od 70-ih godina prošloga stoljeća do danas (talijanska historiografija), s posebnim naglaskom na prostor sjeveroistočne Italije. Ističe kako se do 60-ih godina 20. stoljeća obrtnike promatralo uglavnom iz pravno-institucionalnoga aspekta, što znači da su se istraživala uglavnom udruženja obrtnika, tzv. *arti* ili *corporazioni* i njihovo funkcioniranje, ali i djelovanje i značaj u političkom životu komune. U tom smislu, izvori u središtu interesa bili su statuti raznih udruženja pa je tada došlo i do njihova masovna objavljivanja. Od početka 70-ih pristup se mijenja: počinju se otvarati nova istraživačka pitanja, vezana za rad, produktivnost, društvenu ulogu, naknade, ali i tehnička znanja – te su teme promovirane i na raznim konferencijama diljem Italije 70-ih i 80-ih godina. Temi obrtništva se tada počelo pristupati i interdisciplinarno. Posljednjih godina 20. stoljeća puno se pozornosti posvetilo tekstilnoj industriji i odnosima različitih produktivnih skupina te njihovim nadnicama. Najveći interes povjesničara i ostalih istraživača bio je okrenut toskanskim obrtnicima. Degrassi daje pregled povijesnih istraživanja obrtništva u sjeveroistočnoj Italiji (Furlaniji). Ističe kako je to područje bilo, iako je sudjelovalo u ekonomskim kretanjima toga vremena, puno više vezano za

zemlju i agrarnu djelatnost, odnosno, kako je njegov urbani razvoj kaskao za ostatkom komunalne Italije. Manufakturnu proizvodnju na tom prostoru valja smjestiti u 14. stoljeće, a bila je vezana za zadovoljavanje lokalnih potreba. Izdvaja radove Michelea Zacchigne, koji se bavio obrtništvom u Udinama. Početkom ovoga stoljeća nastalo je i mnogo radova posvećenih drugim gradovima: Cividale, Gemona, Monfalcone. Ističe problem izvora, odnosno činjenicu da je u Furlaniji samo u Udinama zabilježena prisutnost udruženja, dok nam za ostala mjesta preostaju notarski spisi. U smislu obrtništva na tom je području veća pozornost posvećena migracijama i prenošenju znanja i vještina, u čemu posebno mjesto zauzimaju obrtnici iz Toskane, preko kojih se u Udinama u više navrata pokušalo uspostaviti tekstilnu industriju ravnu onoj u važnim talijanskim i francuskim središtima. Naglašujući razliku između komunalne Italije i područja nekadašnjega Akvilejskoga patrijarhata u smislu obrtničke proizvodnje, autorica ističe da je posljednjih desetljeća i za prostor Furlanije nastalo mnogo radova koji obrtništvu prilaze modernim i inovativnim istraživačkim pristupom.

Darja Mihelič u radu „Pomorski trgovski tokovi v Trst (1759 in 1760)“ (40-51) obrađuje specifično kratko razdoblje posvjedočeno arhivskim dokumentima iz mletačkoga arhiva. Naime, u Državnom arhivu u Veneciji čuva se gradivo o informacijama posredovanima preko koparskih podestata i kapetana mletačkom tijelu Cinque savi alla mercanzia vezano za promet brodova u tršćanskoj luci za 1759. i 1760. godinu, koje je kao izvor objavljeno 1990. Na temelju toga izvora autorica analizira podrijetlo i vrstu brodova, odnosno različite vrste trgovačke robe koja je stizala u Trst. Naime, položaj i značaj Trsta u pomorskom prometu rastao je od 15. stoljeća, a Trst je od 1719. bio slobodna trgovačka luka. Venecija, koja je stoljećima kontrolirala i gospodarila Jadranom, preko svoje je istarske luke Kopra dolazila do informacija o suparničkoj tršćanskoj luci, koja je privlačila promet iz Kranjske i daljnje unutrašnjosti. Trst je bio odredišna luka za brodove koji su plovili pod mletačkom, austrijskom, papinskom, napuljskom, osmanskim, dubrovačkom, denoveškom i drugim zastavama, ponajviše iz gradova Venecije, Rovinja, Kopra i Pirana. Manji je dio trgovačke robe koji je stizao u Trst bio namijenjen konzumaciji upravo u Trstu, dok je većina plasirana dalje na tržište. Također, kao u tranzitnu luku, u Trst je stizalo i mnogo dobara iz zaleđa i unutrašnjosti koje se preko luke dalje plasiralo na tržište. Autorica zaključuje kako se ovim radom otkriva razgranata trgovačka mreža sple-

tena oko Trsta, a da detaljniju analizu svakako valja napraviti za vrste robe i njezino podrijetlo.

Rad Irene Benyovsky Latin „Obrtnici i općinsko predgrađe Dubrovnika krajem 13. stoljeća“ (52-80) predstavlja rezultate istraživanja smještaja dubrovačkih obrtnika na kraju 13. stoljeća, kada su u gradu najdinamičnije bile ulice koje su spajale istočna i zapadna gradska vrata te prostor ispred važnih upravnih, administrativnih i gospodarskih zgrada: carinarnice, vijećnice, fontika i kneževa dvora. U to su vrijeme u Dubrovnik došli mnogi obrtnici, kako iz distrikta, tako i iz udaljenijih područja. Mnogi od novopridošlih obrtnika asimilirali su se preko obiteljskih, profesionalnih i bratovštinskih veza. Primarni prostor njihova stanovanja u 13. stoljeću postaje prostor sjeverno od današnje Place, gdje se uslijed demografskoga rasta grada oblikuje novo općinsko predgrađe (kasnije seksterij sv. Nikole). Na tom prostoru za posjedovanje nekretnina nije trebalo imati građanski status, a i cijene su bile niže. Naglašavajući važnost poznavanja mjesta stanovanja za razumijevanje urbanoga razvoja grada, autorica je ubicirala neke nekretnine koje su posjedovali ili kojima su se koristili dubrovački obrtnici. Naglasila je i važnost obiteljskih i profesionalnih veza i grupiranja u određenim gradskim zonama. Također, otkriva vezu između profesije i lokacije stanovanja. Bogatiji obrtnici (suknari i zlatari) smješteni su uz glavnu ulicu općinskoga predgrađa, dok su rubne čestice iznajmljivane vrtlarima, klesarima i vrećarima, mesarima i obrtnicima koji su radili s vatrom. Socijalna topografija obrtnika u Dubrovniku 13. stoljeća otkriva da su stanovali jedni blizu drugih – zbog poznanstava i društvenih veza, ali i zbog posla – te da je među njima bila mnogo veća rezidencijalna mobilnost nego među urbanom elitom. Može se pratiti i grupiranje po profesiji i mjestu podrijetla, a lokacija postaje i dodatni identifikacijski element kada uz ime nema drugoga identifikacijskog elementa.

U radu na engleskom jeziku „*Pro honore, utilitate et commodo: The Margraviate of Istria and the Market Privileges of the Aquileian Patriarch Bertrand de Saint-Geniès (1334-1350)*“ (81-99) Josip Banić pozabavio se Markgrofovijom Istrom i sajamskim privilegijima akvilejskoga patrijarha Bertranda de Saint-Genièsa u 14. stoljeću. Analizirao je sajamski privilegij koji je bužetska komuna dobila od akvilejskoga patrijarha Bertranda 10. lipnja 1336., ispravu koja se čuva u Državnom arhivu u Pazinu i koju je 1994. u *Bužetskom zborniku* objavio Jakov Jelinčić, a koja je nepoznata stranim istra-

živačima pa tako izostaje i iz monografije Giordana Brunettina posvećene patrijarhu Bertrandu. On je bio duhovni poglavar Patrijarhata, ali i svjetovni vladar crkvenoga gospodstva. Prije nego je postao patrijarhom bio je papinski nuncij i sudjelovao je u različitim misijama u Italiji i Francuskoj. Bio je diplomatski potkovan, a usto i dugogodišnji sveučilišni profesor. Njegove su vještine bile potrebne za upravljanje turbulentnim Akvilejskim patrijarhatom. Netom prije njegova stupanja na položaj patrijarha, istarski su gradovi prešli pod vlast Mletačkoga Lava, što je zbog problema s Rizzardom III. Novellom 1335. Bertrand i službeno priznao u zamjenu za godišnji danak od 225 srebrnih maraka. Kako autor ističe, Bertrandu su od istarskoga prostora ostale *reliquia reliquiarum*, među kojima je bio i Buzet. Dodjelu privilegija Buzetu autor smješta u širi kontekst djelovanja toga patrijarha. Privilegij uspoređuje s drugim poveljama koje je Bertrand tijekom svoje vladavine izdao (primjerice Štivanu kod Devina) i dolazi do zaključka da je sajmeni privilegij dan bužetskoj komuni dodijeljen kako iz ekonomskih, tako i iz političkih razloga. Uza očit ekonomski razlog povećanja trgovačke razmjene na teritoriju svoje države, što se u praksi očitovalo i u višim prihodima za središnju vlast, ali i za komunu, u dodjeli privilegija ogleda se i želja za tješnjim odnosom na liniji središnja vlast – podanici. Privilegij bužetskoj općini utjecao je pored toga i na sigurniji promet za vrijeme transhumance. Autor na koncu analizira i položaj Istre u okviru Akvilejskoga patrijarhata te primjećuje kako je u drugoj polovici 14. stoljeća ona prestala biti shvaćana kao sastavni dio gospodstva. Na kraju, autor donosi i dva priloga – prijepis isprave bužetskoga privilegija, kao i prijevod na suvremeni engleski jezik.

Gaetano Benčić u radu na talijanskom jeziku „Note sulla lavorazione ed esportazione della pietra d'Istria nel medioevo“ (100-117) na temelju dosad objavljenih radova, kako starijih, tako i recentnijih, ali i na temelju artefakata u kamenu na terenu, donosi povijest vađenja, obrade i kruženja kamena u Istri u srednjemu vijeku, ali piše i o ekonomskom učinku bavljenja kamenom na regionalnoj razini u to vrijeme. Posebna je pozornost posvećena posljednjim trima stoljećima srednjega vijeka, no autor se nimalo površno dotiče i ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka. Ističe kako se u ranome srednjem vijeku rabi mnogo recikliranoga kamena (donosi primjere tijesaka za ulje na kojima nalazimo nadgrobne spomenike – Strunjan, Dragonera, Poreč), kao i kako nestaje interes za kamene stupove koje mijenjaju zidani. U 13. stoljeću u Istri dolazi do velikih građevinskih pothvata vezanih za kašte u središ-

njoj Istri, što je zahtijevalo specijalizirane majstore graditelje. Veliki graditeljski pothvati uglavnom nisu popraćeni zapisima i arhivskom građom o kamenu i kamenoklesarima koji su ih izveli. No, u Poreču je u 13. stoljeću došlo do važnih zahvata koji su posvjedočeni i uklesanim natpisima. Kamen se iz Istre izvezio ponajprije prema Veneciji, Raveni, Pesaru i Anconi, no pokrivaio je i potrebe domaćega tržišta sjeverne Istre (Piran, Izola i Kopar). Rad donosi i opise načina vađenja kamena sa zanimljivom lokalnom terminologijom. Autor tekst zaključuje nizom pitanja koja pokazuju kako je tema obrade i vađenja kamena u Istri, kao i njegova plasiranja na tržište, majstora i njihove provenijencije, područje koje još treba biti razotkriveno.

Savo Marković donosi rad „Jadranske trajektorije *De Ruggiis*“ (118-143). Posvećen je barskoj plemićkoj obitelji Ruggi (Ruzi, de Ruggi), koju izvori prate od 14. do početka 17. stoljeća, kada, čini se, rod izumire. Riječ je o obitelji koja spada u red najznačajnijih predstavnika barskoga patricijata. Na temelju raspoloživih izvora sagledava obilježja njihova uspona, formiranja društvene elite grada, njezina jačanja i razvoja, ali i propadanja i nestanka s povijesne scene. Posebna je pozornost usmjerena imovinskom temelju višega socijalnog sloja i učestalosti trgovačke djelatnosti među njegovim pripadnicima. Članovi obitelji Ruggi u izvorima se spominju izričito ili uglavnom uz trgovačku aktivnost, zatim kao duhovnici i rjeđe kao komunalni ili državni službenici. Veza Dubrovnika i Bara bila je u smislu poslovnih aktivnosti Barana vrlo važna. Razvidna je posrednička ulogu Bara kao manjega središta na tranzitnim putnim pravcima k tržištima u njihovu zaleđu. Položaj obitelji Ruggi autor promatra kroz poslovne poteze (česte pozajmice za razne trgovačke akcije vezane za olovo, kožu, srebro i sl.), način raspodjele poslovnoga rizika, ali i pojedinosti iz privatnoga života (miraz). Mletačke merkantilističke mjere nametnule su opadanje trgovačke aktivnosti u Baru i stagnaciju, a takve tendencije su tijekom 16. stoljeća pojačane sve intenzivnijim ratnim pritiscima. Izdanci najmoćnijih plemićkih i građanskih rodova se sa svojim kapitalom sve više i trajnije vezuju za druge sredine, najčešće Dubrovnik i Veneciju.

Sabine Florence Fabijanec u radu „Mirodijari i veletrgovci začinama. Korištenje i promet začina na hrvatskoj jadranskoj obali u srednjemu vijeku i početkom modernoga doba“ (144-163) razmatra razvoj uporabe bilja i začina u terapijske i kulinarske svrhe te pojavu obrta i zanata različitih imena za slične struke (začinar, mirodijar, ljekarnik, travar, prodavač mje-

šovite robe) u tom području djelatnosti. Prostorno se rad odnosi na komune duž hrvatske jadranske obale od srednjega vijeka do početka modernoga doba. Autorica polazi od toga da se u izrazima *herbator*, *spezialus*, *aromatorius*, *apotecarius* kriju slojeviti zanati i razni oblici sličnih poslovanja. Najprije se osvrće na pravilnike i statute u koje su se unosile pojedine regule o radu s biljkama, začinima i pripravcima te nastoji odgovoriti na pitanja kada se i u kojem obliku pojavljuju mirodijari, trgovci mješovitom robom i travari na hrvatskome jadranskom prostoru. Drugi je dio rada posvećen trgovcima mirodijarima/ljekarnicima u dalmatinskim komunama prema svjedočanstvima bilježničkih spisa. Autorica opisuje kretanje veletrgovine začinima i raznim biljkama duž istočnoga Jadrana (inventari i trgovačke carinske prijave), određujući ujedno njihovu svrhu i primjenu u svakodnevici komunalnoga života. Rad je popraćen i mnogim slikovnim prilozima iz raznih srednjovjekovnih kodeksa.

Toskanske trgovce u Dubrovniku na izmaku srednjega vijeka obradila je Paola Pinelli u radu „Mercanti toscani a Ragusa (Dubrovnik) nel XV secolo“ (164-175). Na temelju bogatoga arhivskog gradiva iz toskanskih arhiva (korespondencija i računске knjige) te notarskih spisa iz dubrovačkoga arhiva, autorica otkriva dinamične veze između Dubrovnika i toskanskih poduzetnika (trgovaca) u 15. stoljeću. Ističe kako su tri osnovna trgovačka artikla – srebro, žito i sukno – privukla pažnju toskanskih trgovaca u Dubrovnik, a kako su potom mnoge nove mogućnosti zarade proširene trgovanjem voskom, bakrom, željezom, olovom, kožom, krznima, grimizom, ali i robovima i životinjama, posebno konjima. Najznačajniji priljev trgovaca iz Toskane autorica smješta između 1415. i 1440., iako ističe da na temelju dosadašnjih istraživanja i konzultiranih izvora nije moguće ponuditi odgovor o kvantiteti tih trgovaca, odnosno opsegu migratornih procesa. Toskanski trgovci u Dubrovniku nisu pripadali boljestojećem sloju, riječ je o ljudima koji su imali sposobnosti i talente, ali ne i kapital već su ga tražili i nalazili u Dubrovčanima voljnima investirati. Dolazili su trgovci, ali i razni obrtnici, kao primjerice majstori staklari, koji u Dubrovniku pokreću radionicu. U 16. stoljeću dolaze većinom velika trgovačka društva i trgovačke obitelji. Autorica naglašava da nova istraživanja i izvori iz dubrovačkoga arhiva pomalo demantiraju tezu da je Dubrovnik tada postao krajnja točka kopnenih putova iz zaleđa koja ih je povezivala s Levantom i preko koje su toskanska trgovačka društva plasirala svoje proizvode na

istočno tržište. Ipak, naglašava važnost veza između Dubrovačke Republike i obitelji Medici, posebno Lorenza Medicija, i činjenicu da je u 17. stoljeću, kako to pokazuje korespondencija trgovačkoga društva Ugolina di Piera del Vernaccia (1635. – 1666.) Dubrovnik postao tranzitna luka preko koje su na zapad stizali proizvodi s istoka (svila, lan i druge tkanine), a na istok išle vunene tkanine, i to više ne samo talijanske već pretežno londonske.

U radu „Obrti tekstilne, kožarske i drvne djelatnosti – temelji privrede kasnosrednjovjekovna Raba“ (176–189) na temelju istraživanja bilježničkih spisa, Rapskoga statuta, narativnih izvora, hagiografskih vrela, statuta bratovština te relevantne literature Meri Kunčić razmatra djelovanje tekstilne, kožarske i drvne obrtničke grane u Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća. Prema tim izvorima može se zaključiti da je u Rabu tada djelovalo oko 300 obrtnika raznih struka. Ukupan broj profesija kojima su se bavili spomenuti profesionalni djelatnici doseže brojku od 32 različita zanimanja. Među tim zanimanjima najveći je bio udio onih djelatnika-obrtnika koji su bili vezani za tekstilnu, kožarsku i drvodjeljsku djelatnost, a njihovi su proizvodi bili glavni rapski izvozni artikli (vuna u Veneciju, grubo sukno u Veneciju i Marke, kože u Istru i Marke, a brodovi pomalo posvuda). Autorica analizira pojavnost u izvorima različitih zanimanja unutar svake od ovih triju skupina: krojača, kožara, postolara, krznara, brodograditelja, drvodjelaca i bačvara. Zaključuje kako većina obrtnika iz ove tri ekonomske grane (tekstilne, kožarske i drvne djelatnosti) pripada srednjem ili nižem sloju građanstva (*cives*) ili stanovnika (*habitatores*), a tijekom toga razdoblja pojavilo se više vrlo sposobnih krojača, krznara, postolara, brodograditelja i bačvara koji su se, zahvaljujući svojim osobnim sposobnostima te profesionalnim kontaktima izvan rapske komune, izdignuli na ljestvici komunalnoga društva, temeljeći svoj status na materijalnom i financijskom bogatstvu.

„Vjenčani dar kod rovinjskih obrtnika na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće (1564. – 1633.)“ (190–205) obradila je Marija Mogorović Crljenko. Na temelju podataka iz najstarije rovinjske matične knjige vjenčanih (1564. – 1640.) autorica analizira vjenčani dar kod rovinjskih obrtnika. Za sedamdesetogodišnje razdoblje (1564. – 1633.) analizirana je zastupljenost pojedinih skupina obrta kod ženika i nevjesti, struktura i visina vjenčanoga dara, visina i struktura vjenčanoga dara u brakovima između obrtnika i pripadnika rovinjskih vijećničkih obitelji te u vezi s tim i pokušaj uzdizanja pojedinaca na društvenoj ljestvici. Autorica naglašava da u najstarijoj matičnoj

knjizi vjenčanih Rovinja nisu zabilježene sve obrtničke struke već samo određeni obrtnici. U većini upisa zabilježen je vjenčani dar i to većinom izražen u dukatima (91,7 %). I kod obrtnika, kao i kod ukupnih vjenčanja najviše je davan u vrijednosti od 5 ili 10 dukata. Među većinom vjenčanja obrtnika pronalazimo i više i niže iznose vjenčanih darova. Visok vjenčani dar bio je vrlo rijedak (najviši 40 dukata), a vrlo visok (npr. 100 dukata) uopće nije zabilježen kod obrtnika. Autorica brakove obrtnika sagledava i u kontekstu povezivanja njih i vijećničkih obitelji, koje u Rovinju nisu činile ekskluzivnu zatvorenu skupinu, što pokazuje i značajan broj vjenčanja s obrtnicima. Pojedini pripadnici rovinjskih vijećničkih obitelji i sami su bili obrtnici. Uza dobrostojeće bilo je i siromašnijih obrtničkih, ali i vijećničkih obitelji, što je vidljivo i po vjenčanom daru. Ističe kako je analiza vjenčanoga dara samo jedan segment koji ukazuje na društveni položaj rovinjskih obrtnika. Za potpuniju sliku njihova položaja općenito, kao i specifičnih položaja pojedinih zanimanja potrebna je i cjelovitija analiza u kojoj će biti istraženi i drugi izvori. Stoga je jedna od namjera ovoga rada i poticanje budućih istraživanja i analiziranje položaja i uloge obrtnika u istarskim komunalnim društvima.

Lia De Luca u radu „Commercio e suppliche: alcuni spunti“ (206-216) analizira i kontekstualizira nekoliko molbi, tzv. *suppliche*, iz mletačkoga arhiva (fond Collegio) vezanih za prijedlog poduzetničkoga pothvata Nicolò Pelegrinija iz Pirana u Puli 1639. i ponudu tršćanskih židova da pokrenu djelatnost u Poreču između 1620. i 1640. godine. *Suppliche* su bile molbe podanika prema vladaru, u mletačkom slučaju prema skupini mletačkih patricija, u kojima podanici traže da ih se sasluša. U Istri opustošenoj nakon Uskočkoga rata i kuge, poduzetnik iz Pirana vidi poslovnu mogućnost u dovođenju tisuću novih stanovnika u Pulu koji bi se bavili proizvodnjom tkanina, za koju bi on sam nabavio sirovinu. Iako to izričito ne spominje, sigurno računa na beneficije koji su bili vezani za novo stanovništvo – napuštenu kuću ili teren na kojem bi se sagradila nova. Druga skupina molbi odnosi se na židove iz Trsta koji traže dopuštenje da se nasele u Poreču zajedno s još desetak obitelji i da kao novi stanovnici budu na 20 godina oslobođeni poreza, dobiju pravo živjeti po svom običaju itd. Autorica ističe kako se potpunija slika može dobiti jedino korištenjem molbi uz druge dokumente i konzultiranjem drugih arhivskih fondova u kojima se može naći poveznica s molbama, ali i sugerira njihovu vrijednost za otkrivanje

poduzetničke atmosfere u Istri ranoga novog vijeka. Na kraju donosi i prijepise dokumenata obrađenih u radu.

Rad Jakova Jelinčića „Uzbuna u Taru – iz župne crkve nestala srebrna Gospina kruna (Paulo Giretto – pozlatar – lopov)“ (217–228) vezan je za događaj iz crne kronike druge polovice 17. stoljeća. Na temelju zapisa o kaznenom procesu iz 1683. u Taru, koji se nalazi u sklopu gradiva novigradske načelnikove kancelarije, autor se bavi zloupotrebom položaja. Riječ je o kaznenom procesu protiv pozlatara Paula Giretta koji je ukrao srebrnu krunu s Gospina kipa u župnoj crkvi u Taru. Iz procesa saznajemo kako je Giretto kao pozlatar imao priliku počiniti i druge slične krađe i kako je i drugdje terećen zbog toga. Očito je zanat zloupotrijebio i imajući pristup mnogim vrijednostima neke i otudio. Autor ukazuje i na mnoge nedostatke pravosudnoga sustava, kao i stereotipe o novim stanovnicima, Morlacima na koje je često svaljivana krivnja za različita nedjela, pa tako i ovo. Prilog su ovome radu popis stvari nađenih kod kradljivca, kao i prijepis teksta presude.

Dragica Čeč u radu na slovenskom jeziku „Problem varnosti trgovskih poti“ (229–245) problematizira sigurnost trgovačkih putova u 18. stoljeću. Povezuje razvoj cestovne mreže koja je Trst i Rijeku povezivala s unutrašnjosti Monarhije, nakon što su 1719. proglašeni slobodnim lukama. Posebno se bavi dvjema cestama, onom koja povezuje Trst i Rijeku i tzv. komercijalnom cestom Trst – Beč te stanjem sigurnosti na njima u 18. stoljeću. Povezujući podatke iz literature, arhivskoga gradiva, zapise etnologa, progovara o pljačkašima, među kojima posebno mjesto zauzimaju Čići, u narodu poznati i kao Opančari ili *Ordinari Raubgesindl*, čija je uža specijalnost bila i krijumčarenje, posebice konja i soli, te vojni dezerteri. Autorica govori i o atmosferi straha i opće panike koja se javila vezana za pljačke na cestama te ukazuje na to kako su lokalni trgovci i zemljišna gospoda pritiskali vlasti da se ceste zaštite vojskom. Stereotipno svaljivanje krivnje na određene skupine potvrđuju i poslovice, kao primjerice ona raširena na prostoru Bele krajine: „Kranjec krađe, Vlah visi!“.

Migracije tkalaca iz Karnije u Istru tema su rada Denisa Visintina „Tessitori di Carnia in Istria“ (246–250). Autor donosi pregled migracija, posebice onih vezanih za središnju Istru. Ističe kako je većina migracija tkalaca smještena u razdoblje od 15. do 18. stoljeća te kako je u početku bila riječ o sezonskim migracijama muškaraca, a kako su one u 17. i 18. stoljeću

sve više postajale definitivne. Nedostatak specijaliziranih obrtnika u Istri, posebice u središnjem dijelu poluotoka, autor povezuje s teškim fiskalnim terećenjem Karnjela i nedostatkom posla u njihovu zavičaju. Donoseći niz primjera iz arhivskoga gradiva, kako i usmenih svjedočanstava tkalaca Karnjela u sjevernoj Istri (Buje, Višnjan, Zrenj...), autor daje zanimljivu sliku zajednica u kojima su se obrtnici Karnjeli ženidbenim i kumskim vezama povezivali s lokalnim stanovništvom. Naglašava da su nerijetko zaradu od tkanja investirali u nekretnine i zarađivali od njihova iznajmljivanja.

Posljednji rad u zborniku odnosi se na 20. stoljeće. Riječ je o članku Ivica Pletikosića „Neagrarnе dјelatnosti na piranskom selu na početku 20. stoljeća“ (251–259). Izvor na kojem autor temelji svoj rad su upisnici popisa stanovništva iz 1910. za Kaštel i Savudriju. Ističe kako početkom 20. stoljeća piranska općina proživljavala razdoblje relativnoga blagostanja. Grad je ekonomski cvao, a posljedice toga su se vidjele i na selu. Razlog za povećanje udjela neagrarnih dјelatnosti u Kaštelu i Savudriji u to doba autor vidi u povećanju kupovne moći, što potkrepljuje analizom novih radnih mjesta nevezanih za agrarnu dјelatnost. Na razmještaj neagrarnih dјelatnosti u Kaštelu i Savudriji do početka 20. stoljeća najviše je utjecalo vlasništvo zemlje. Na veleposjedima na području od ceste Piran – Buje prema zapadu do Savudrije, napućenom većinom kolonima i njihovim obiteljima, nije bilo dovoljno novca pa nije moglo ni biti neagrarnih dјelatnosti. Istočni dio Kaštela je druga priča. Mali i veći slobodni posjednici omogućavali su trgovinu maslinama, a na početku 20. stoljeća dolazi do velikih promjena potaknutih državnim i privatnim kapitalom. Država je 1902. izgradila željezničku prugu Trst – Poreč, koja stvara nova radna mjesta u Savudriji i Kaštelu, prelaskom solana u državne ruke (1906.) otvoreno je pet radnih mjesta, a tridesetak u kamenolomu otvorenome iste godine. Autor analizom upisnika i umrežavanjem s drugim podacima o životu u općini na početku 20. stoljeća pokazuje kako je na intenzivan rast neagrarnih dјelatnosti na piranskom selu (ne samo) južno od Dragonje utjecalo povećanje gotovine u optjecaju, što je izravno povezano s tzv. piranskim zlatnim razdobljem koje je trajalo dva desetljeća, od izgradnje nove luke (1894.) do početka Prvoga svjetskog rata (1914.).

Ovih šesnaest radova pokazuje kako je tema kongresa posvećenoga obrtnicima i trgovcima na jadranskome prostoru bila više nego pogodena. Radovi bacaju novo svjetlo na neka dosadašnja tumačenja života u gradu i

položaj obrtnika te pokazuju kako određene grane obrtništva i neke aspekte njihova života tek treba sustavnije istražiti.

Danijela Doblanović Šuran

Barbanski zapisi, sv. 7, zbornik radova sa znanstvenog skupa *Barban i Barbanština od prapovijesti do danas*, ur. Slaven Bertoša, Barban – Pazin: Općina Barban – Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2019., 256 str.

Sedmi svezak *Barbanskih zapisa* objelodanjen je u nakladništvu Općine Barban i Katedre Čakavskoga sabora Pazin. Zahvaljujući nastojanjima glavnoga i izvršnoga urednika Slavena Bertoše i Josipa Šiklića slijedi tradiciju donošenja raznovrsnih tema o povijesnoj, socijalnoj, kulturnoj, gospodarskoj, crkvenoj, umjetničkoj i jezikoslovnoj baštini barbanskoga kraja. U prvome su dijelu zbornika otisnuti „Predgovor“ urednika te „Program znanstvenog skupa“, a potom slijedi trinaest radova izloženih na znanstvenome skupu održanom 22. i 23. veljače 2018. u sklopu *VIII. Memorijala Petra Stankovića*.

Anton Percan u radu „Građevine i stanovnici Barbana u vrijeme Petra Stankovića“ opisuje barbansku sredinu u XIX. stoljeću, u doba kada je u njoj živio i djelovao kanonik i polihistor Petar Stanković / Pietro Stancovich. Navode se pojedine obitelji s kojima je Stanković bio rodbinski povezan, potom razni trgovci i obrtnici pristigli iz Karnije, kao i kancelari, bilježnici, odvjetnici te napose feudalni gospodari, među kojima se izdvajaju članovi obitelji Loredan – upravitelji objedinjenoga Barbansko-rakljskoga feuda – i njihovi nasljednici koji su dolazili iz obitelji Pisani. Pored osoba koje su pripadale bogatijemu društvenom sloju, u onodobnome Barbanu nastanili su se i žitelji hrvatskoga podrijetla iz okolnih naselja na Barbanštini, koji su također spomenuti kao vlasnici brojnih građevina i zemljišta.

U članku Ive Kolić analiziraju se četiri pisma grčkoga vicekonzula u Trstu Vincenza Micarellija, s kojim se „istarski Plutarh“ Petar Stanković dopisivao tijekom prve polovice 1833., a koja su dijelom rukopisne ostavštine potonjega, pohranjene u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Ona svjedoče ne samo o Stankovićevoj bogatoj korespondenciji sa značajnim suvremenicima nego i o razvijenim kontaktima s posrednicima, uz čiju je pomoć nabavljao knjige kojima je bogatio kućnu knjižnicu.